

BOOK REVIEW – RECENZE

Françoise Bostyn – Jacek Lech – Alan Saville – Dagmara H. Werra (eds.): Prehistoric Flint Mines in Europe. Archaeopress Publishing, Oxford 2023, ISBN 978-1-80327-222-1. 530 stran, 418 obrázků, 22 tabulek.

Koncem loňského roku spatřila světlo světa dlouho očekávaná publikace evropských revířů hloubkové těžby silicitů. Sborník, který se začal sestavovat už před dobrou desítkou let, zdržely nejprve problémy se srozumitelností překladů do angličtiny, poté úmrtí hlavního výkonného editora A. Savilla a posléze neochota oslovených institucí převzít finanční náklady na vydání tak objemného díla. Zdá se, že nakonec byl výběr zastoupených lokalit a autorů veden snahou po zdůraznění názoru, že pravěká těžba silicitů byla motivována hlavně obstaráváním surovin na nástroje. To je jaksi automaticky předpokládáno již v úvodní souhrnné kapitole *About the beginnings of prehistoric archaeology, studies of stone artifacts and ancient flint mines* (s. 1–15) z pera editorů kromě zesnulého A. Savilla. Přináší sice cenný přehled historie objevování a publikování silicitových dolů, avšak téměř nic o jejich účelu či vůbec smyslu.

V následující části jsou vybrané dobývky rozdělené do dvou úseků, totiž na ty významnější, resp. více zkoumané („key sites“) a na ty ostatní. Klíčové lokality mají být jen čtyři: Defensola v Itálii, Rijckholt-St. Geertruid v Nizozemsku, Spiennes v Belgii (kde podle první kapitoly celé zkoumání pravěké těžby roku 1867 začalo) a Grime’s Graves v Anglii. S výjimkou prvé lokality na nich těžba z křídových sedimentů vždy vrcholila ve starším a středním eneolitu (tj. v mladším neolitu dle používaného západoevropského schématu), a dobýval se na nich pazourek výtečné kvality, čímž zapadají do navykého obrazu počátků evropského hornictví. Zmíněnou výjimku představují dobývky u Defensoly na poloostrově Gargano, protože ty fungovaly již v době nejstarší neolitické kultury s impresso keramikou. Jejich nejstarší fáze jsou tedy současné s ještě mezolitickými počátky těžby v Krumlovském lese. Pojednává o nich stať *The Early Neolithic mine of Defensola and the Gargano Promontory (Italy)* od A. Galiberti a M. Tarantini (s. 19–57). Technika těžby prostřednictvím rozsáhlé sítě štol s komorami, časem zaplňovanými odvalem, je vzhledem k časnému datování značně pokročilá. Štoly se šířily horizontálně do vápencových lavic s rohovci na ploše snad 4 km², a vlastní rohovce, v přerušovaných polohách ca 10–15 cm mocných, se vylamovaly buď ze stropu nebo ze schůdku u dna štoly. V celém prozkoumaném systému chodbiček se nachází jen jedna svislá přístupová šachta A3 a pod ní leží jediná koncentrace výrobního odpadu a polotovarů, tedy tzv. dílna. Tu a tam se na podlaze najde celá nádoba, podobná těm z jeskyně Copa Navigata, na stěnách lze pozorovat nepravidelné porýhování nebo i dělený obdélník a našla se i jedna lampa, tj. kus vápence s důlkem. Ojedinelá těžba z konce eneolitu je pak daleko jednodušší a nahodilejší.

Ostatní klíčové lokality si představíme jen heslovitě: *The mining complex at Rijckholt-St. Geertruid (Eijsden-Margraten, Limburg, The Netherlands)* z pera M. E. Th. de Grooth, J. Deeben, J. W. de Kort, a J. Schreurs, (s. 59–102) popisuje síť minimálně 75 šachet rozšířených u dna do komor nebo směřujících do chodbičkovitých systémů na ploše 2500 m², datovaných hlavně do mladší fáze kultury michelsberské, lidské pozůstatky jsou vesměs mladší; vyráběny dlouhé čepele a sekery s širokou distribucí. *The Neolithic flint mines of Spiennes (Belgium)* od H. Collet a P. Collin (s. 103–130) představuje dobývání sestávající z více šachet s rozšířením do vyšších komor, až do hloubky 15 m, a méně propojených systémů než na předchozí lokalitě, datování (kulturní příslušnost) a produkce podobná, šíření méně rozpoznatelné. Kapitola *Grime’s Graves (Norfolk, England)* od F. Healy, P. Topping a G. Varndell (s. 131–164) popisuje odlesněné pole se stovkami pinek, jež představují mohutné zasypané šachty s komorami na bázi, hloubka do 12 m, datované do 3. tisíciletí BC (kultura Grooved Ware), produkované sekery a „diskovité nože“ s částečnou plošnou retuší, produkce mladší fáze (pohárové kultury a doba bronzová, těžba z jednodušších šachet) není známa, distribuce produktů nejasná.

V nejobjemnější druhé části knihy, nazvané *Some other European Flint Mines* (s. 165–485) se seznámíme s dobývkami od Španělska po Polsko. Jiné země z východní části střední Evropy a z východní Evropy tu již zastoupeny nejsou. Pojednány jsou lokality Casa Montero (Španělsko, stovky šachet do hl. 9 m ze staršího neolitu, čepelová jádra), Tomaszów I (těžba čokoládového silicitu z jednoduchých šachet do hl. 3 m ve Svatokřížských horách, starší neolit s možnými počátky v mezolitu až doba bronzová, čepel), Saspów (krakovsko-čensterochowska jura, neolitická těžba z prostých šachet do hl. 4 m, čepel, rozsáhlá dílenská výroba a distribuce v mladší LnK), Ash-Borgerhau ve Švábské Albě (neolitické a eneolitické jámy ve vápenci do hl. 2 m, čepel do 10 cm délky), Lousberg u Cách (středoeneolitická terasová těžba rohovec, hojné parohové a rohovcové těžební nářadí se středním zúžením, export polotovarů seker na stovky km hlavně SV směrem), a Nagytevel poblíž Balatonu v Maďarsku (mělká těžba limnosilicidů, radiolaritů a rohovců, čepelová jádra, doklady distribuce suroviny jižním směrem ovšem nemusejí souviset s dolováním). Další vzájemně vzdálené body spojuje jen jejich narůstající vzdálenost od středoevropského prostoru: Södra Sallerup ve Švédsku (staroeneolitická těžba senonského pazourku z jednoduchých šachet až 5 m hlubokých, čepel, šipky a sekery, jimž podobné byly rozšířené v celé jižní Skandinávii, v polozaplňené šachtě hrob ženy), Cissbury v Anglii (mohutné šachty do křídý se sály a ohništi u dna, pohřby, eneolitická výroba polotovarů seker), Jablines v SV Francii (pole s tisícovkou dokumentovaných šachet, hlubokých až 2,5 m, u báze rozšiřovaných do chodbiček a komor, jež však netvoří souvislé koridory, vrchol v michelsberské, případně chaséenské kultuře, distribuce polotovarů seker severním směrem ke Spiennes), Ri-Ronai v SZ Francii (lokalita v mnoha směrech podobná předchozí, parohové kopáče, dílny), Plancher-les-Mines a dvě jiná těžná pole v SV Francii (husté a rozsáhlé koncentrace šachet ze staršího eneolitu).

Dvěma polským koeditorům jistě vděčíme za zařazení posledních dvou lokalit, protože dokládají rozsáhlé hlubinné dolování ještě v době bronzové a železné. Prvou z nich je Borownia ve Svatokřížských horách, kde se ve starší době bronzové (asi mierzanowické kultuře) těžil z mělkých jam týž páskovaný silicit jako v Krzemionkách a vyráběly se z něj hlavně polotovary seker. Těžba páskovaného silicitu se ovšem provozovala i v Korycizně, a přežívala i v samotných Krzemionkách, činných hlavně v kultuře kulovitých amfor. Také na lokalitách Ożarów, Polany II, Polany – Kolonie II a Tomaszów spadá vrchol těžební činnosti do starší doby bronzové. Poslední zastoupenou lokalitou právě té těžby je Wierzbica-Zele, kde se z mnoha hlubokých šachet, při bázi někdy jen lehce rozšířených, těžil kvalitní čokoládový silicit a od starší doby bronzové až do konce doby popelnicových polí se z něj odrážely úštěpy z diskovitých jader, vyráběly úpadkové polotovary seker a později nože typu Zele se strmým hřbetem. Vyskytují se tu i jádra („*paracores*“), z nichž nelze odrazit nic užitečného, takže se autoři (J. Lech a D. H. Werra) domnívají, že práce měla i rituální důvody, spojené s kultem předků jako v Krumlovském lese (s. 475).

Tento názor a celý podobný diskurz je tu však výjimkou, což souvisí s výběrem lokalit, které takové otázky nutně nevyvolávají, tj. spadají do období, kdy byl o kamenné nástroje ještě zájem, protože se s nimi pracovalo (tzn. do doby kamenné), a kde se těžil výtečný silic, šířený na značné vzdálenosti. To je ovšem doložitelné jen tam, kde se těžený silicit něčím odlišuje od ostatních, např. u některých dolů v Anglii a v Rijckholtu. Některým autorům naplnění shora vyjmenovaných kritérií stačí, jiní však přesto o praktických účelech těžby i v těchto „jasných“ případech pochybují (s. 154–155). V případě Grime's Graves poukazují třeba na ponechané nádoby a figurálně opracované (falické?) kusy křídý, jinde o rituálních dimenzích těžby svědčí získávání variet pazourku, které z funkčního hlediska zaostávaly za těmi, které bylo možno nabýt snadněji (Cissbury, s. 353). Zcela se opomíjí skutečnost, že většina vytěženého kvalitního pazourku sice posloužila k výrobě sekerových polotovarů, později i broušených, nebo dlouhých čepelí, jejichž role byla ovšem socio-rituální a teprve druhotně pracovní. Nejde tedy ani tak o charakter lokalit, ale o přemýšlivost jednotlivých autorů, jak dokazuje třeba názor, že činnost v pazourkovém dole u Södra-Sallerup ve Švédsku (který všechna

funkcionalistická kritéria splňuje) a pravěká těžba silicítů obecně musela odrážet společenské poměry a symbolické projevy tehdejší společnosti (s. 335–336).

Zatímco lokality v první části sborníku jsou opravdu klíčové (a postrádáme mezi nimi velmi známé Krzemionki), ve druhé části jsou vedle těch důležitých i takové, které mnoho nevypovídají – příkladem je třeba povrchová těžba rohovců v Ash-Borgerhau a různých silicítů u Blatenského jezera, jakých by se našlo jistě mnoho.

Rozpory s technicky utilitárním výkladem pravěkého dolování silicítů vyvstávají nejvíce v těch případech, kdy se těžila podřadná surovina, k výrobě prestižních či rituálních předmětů nevyužitelná, a dobývala se mohutně, dlouho a dokonce hlavně v době, kdy o vytěžený kámen nebyl prakticky ani společensky motivovaný zájem. Typický příklad takových revírů leží v Krumlovském lese na jižní Moravě, kde se poměrně nekvalitní rohovec těžil od mezolitu až do starší doby železné s vrcholem v době kultury únětické. Krajina s markantními pozůstatky těžby (pinky, terasy, odvaly, kvanta štípané industrie, sedátka pro štípače, upravené skalní výchozy) byla zpočátku využívána jako těžební (ať už byla její motivace jakákoli) a posléze jako ritualizovaná země předků s krajinnými antecedenty. Ve starší době bronzové se tu těžilo ze stovek mohutných šachet a vršky protěžovaných hřebítků se snížily, aby se nakonec opět restituovaly, přičemž štípání rohovců stále sílilo. Za tímto zvláštním, ale dostatečně dokumentovaným procesem je spatřována proměna vztahu k předkům, kteří tuto činnost určovali (Oliva 2019; 2022). Je to jistě případ krajní, na jiných dobývkách jej doložit nelze, ale byla by škoda jej nebrat v úvahu.

Z tohoto hlediska je nový sborník o nejvýznamnějších místech pravěké těžby silicítů promarněnou šancí. Bylo by totiž možné ukázat původní názor, dlouho považovaný za jediný možný, že šlo o získávání suroviny na pracovní nástroje, jako pochybný a téměř vždy nepravděpodobný. Je nadále zatěžko chtít po specialistech na keramický pravěk, aby v pravěkém dolování hledali společenské a symbolické dimenze, když je tam nehledají ani sami badatelé zabývající se těžbou. Snad je to tím, že ti původně ani archeology nebyli a měli blíže k inženýrské montanistice, a proto není divu, že archeology a zájemce o pravěk vidina takové technicistní četby, jakou publikace o pravěkých dolech slibují, nikdy příliš nelákala.

I v novém reprezentačním sborníku se ovšem čtenář dozví mnoho nových skutečností, ale jen o vybraných lokalitách. I z tohoto faktografického hlediska zůstává dílo poměrně kusé oproti daleko kompletnějším přehledům v objemném katalogu z Bochumi (Weisgerber *et al.* 1981) a článcích v ročníku č. 33(1995) časopisu *Archaeologia Polona*.

Martin Oliva

Literatura

- Oliva, M. 2019: Těžba a rituál, paměť a transformace. Uzavírky šachet a obětiny z doby bronzové v Krumlovském lese. *Anthropos Studies* 40 (N.S. 32). Brno: Moravské zemské muzeum.
- Oliva, M. 2022: Těžební krajinou předků. O tajemném podzemí Krumlovského lesa. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Weisgerber, G. – Slotta, R. – Weiner, J. (eds.) 1981: 5000 Jahre Feuersteinbergbau. Die Suche nach dem Stahl der Steinzeit. 2. Auflage. Bochum: Bergbaumuseum.

Heritage Protection Policy

Archeologické rozhledy does not publish papers that deal with archaeological finds from private collections. All finds presented must emanate from an institution officially authorised in archaeological heritage protection.

The acquisition of archaeological finds presented in the paper must have complied with the legislation of their country of origin and the UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.

If possible, authors should provide the inventory number or any other identification of the objects involved, which will help to identify them in the collections of the institution in question.